

**DES PRÉDÉCESSEURS DE LA DIRECTION LATINISTE:
DIMITRIE CANTEMIR - HRONICUL VECHIMEI A ROMANO-
MOLDO-VLAHILOR**

Carmen CONSTANTIN*

***Abstract:** Dimitrie Cantemir combines the characteristics of a true statesman with those of a man of letters. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor is a synthetic work which presents Dimitrie Cantemir's idea about the formation of the Romanian people and of the Romanian language. Through this work, he intends to show future generations the heroic deeds of his glorious nation.*

***Key-words:** Cantemir, origin, history.*

Dimitrie Cantemir est celui qui a inspiré les érudits de L'École de Transylvanie au sujet de la latinité de la langue et du peuple roumain, aussi concernant l'ancienneté et la continuité des Roumains sur le territoire de l'ancienne région Dacia.

Il offre les contes pour être consommées en commun pour combattre sa grande connaissance accumulée de larges espaces culturelles et même son prestige de savant connu parmi les Occidentaux. Cantemir synthétise l'héritage des idées et des thèmes des chroniqueurs humanistes et la transmet aux érudits de Transylvanie. L'auteur du *Hronic* utilise une riche argumentation théorique et historique développée à un autre niveau que ses prédécesseurs. Cantemir, un exemple absolu, était un savant érudit au grand niveau, synchronisé au dispositif intellectuel de l'Europe culte. Il reprend le thème de l'identité et, en élargissant la sphère des références, il entre en polémique directe avec tous les faussaires en histoire et en image (slaves, hongrois, allemands etc), en pouvant leur motivation géopolitique. Il écrit en roumain pour les siens, mais aussi en latin pour l'élite intellectuelle de l'Europe. (Georgiu, 2002: 61)

Nicolae Iorga parlait de l'influence du livre *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* sur les écritures historiques de Samuil Micu, Gheorghe Șincai et Petru Maior. Ce sujet a été discuté aussi par P. P. Panaitescu et D. Prodan. L'appel que Dimitrie Cantemir a adressé aux frères *romano-moldo-vlahilor* par la *Préface-Predoslovie* a eu un grand écho sur Inochentie Micu qui soutenait l'idée que être un vrai romain est l'équivalent d'être un vrai noble:

Numele și niamul Dumniavoastră caria de demult s-au descălecat și de atunci până acum necurmat lăcuiește în Dachiia (adică în Moldova, în Țara Munteniască și în Ardeal), din tyranniia vechii uitări dezbărându-l precum adevărați romani, de Roma cetățeni, și din toți ai Italiei lăcuiitori aleși ostași să fiți...

---

* University of Pitesti, danielacpetre@yahoo.com

Gherontie Cotore, le maître et puis le collègue aîné de Samuil Micu aurait comme source d'inspiration le texte *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* et la *Préface (Predoslovia)* lui inspirerait pour créer une chose pareille dans l'ouvrage *Articulusurile de price*:

O amar! Era oarecând și niamul românesc niam vestit, și lăudat, iar acum fără de veaste și de toți ocărât zace. Era oarecând viteaz, și în război tare; iară acum fără de puteare și mai fricos decât alte niamuri. Era oarecând înțelept, iară acum înconjurat de norul neștiinței. Era de cinste, iară acum de toți lăpădat. Porunca oarecând și Ardealul, iară acum nici țării sale. Îi slujeau oarecând alte niamuri, iară acum dânsul ieste bațjocura acelora. Nainte era plin de fapte bune; acum plin de fapte riale. Nainte era minune, de se vedea cineva în țapă, însă toate furcile și țăpile numai dâșii le străjuiesc. (Popovici, 1972: 196)

Celui-ci était marqué par l'absence des informations concernant les Roumains et il disait que «le silence ne met ni ne soulève la chose», et que tout «ce est la preuve que la situation historique n'existait pas». (Panaitescu, 1958: 234) Samuil Micu, Gh. Șincai et Petru Maior apportent de nouveaux arguments qui soutiennent l'idée stipulée par Cantemir. Dans ce contexte, ils considèrent qu'il est nécessaire d'établir des liaisons entre les conquérants et les conquis. Samuil Micu et Petru Maior accentuent l'idée que les peuples migrants, belliqueux avaient besoin des gens pour s'assurer la vie et, par conséquent, ils avaient des relations avec les habitants de Dacia qui s'occupaient avec l'agriculture et qui pouvaient, ainsi, leur procurer les céréales et les produits animaliers.

Les deux auteurs insistent aussi sur la possibilité que les hommes soient utilisés dans les batailles avec d'autres peuples migrants. Ainsi, ils trouvaient d'abri dans des zones plus isolées, des forêts, dans les zones des collines et dans les vallées des eaux.

Toutefois, un peuple entier ne pouvait pas se cacher des siècles de peur des envahisseurs, ainsi entre eux, il arrivait à des relations de vie, comme dans le cas des peuples germaniques avec ceux slaves et turques. Probablement, celui-ci est le motif pour lequel les daco-romains ont été passés dans l'oubli, en parlant seulement des conquérants.

Pour rétablir l'image des Roumains, comme entité nationale avec une place bien connue dans l'ensemble européen, ils ont interprété de nouveau le rôle que les Roumains ont eu et ont sous le rapport historique, culturel, militaire, démographique et économique dans cet espace géopolitique-en soulignant de même la signification de l'aspect géopolitique de la renaissance nationale dans lequel sont engagés des Roumains des trois Principautés. Pour soutenir ces idées les érudits de Transylvanie ont parlé sur l'origine romaine (noble) du peuple de Carpates et de sa langue, sur l'aspect démographique, l'importance économique et sociale.

Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, întâi pre limba latinească izvodit, iară acmu pre limba românească scos cu truda și ostenința lui Dimitrie Cantemir, voievodul și de moșie domn a Moldovei și svintei rosiești împărății cneaz (le texte original dans la langue latine a été traduit par l'auteur lui-même en roumain)-notre première histoire moderne, écrite après méthode, des prolégomènes jusqu'à la fin. Le manuscrit original a été trouvé par Gr. Tocilescu dans la bibliothèque des Archives principales de Moscou et copié (1878). Le Musée de la Littérature Roumaine possède une copie photographiée du manuscrit original. Il existe aussi une copie-manuscrit de *Hronic* qui a appartenu à Constantin

Cantemir (le fils aîné de Dimitrie Cantemir). Après la mort de celui-ci la copie a été vendue à la criée avec d'autres biens et elle a été achetée par un commerçant viennois. Celui-ci à son tour vend la copie du manuscrit à Ioan Inochentie Micu, qui, finalement, fait une donation à l'Église la Sainte Trinité de Blaj, en 1730.

Cette version reste à la base de la rédaction d'une copie faite par Constantin Dimitrievici, professeur de l'école roumaine à Blaj, du village Arcesti, qui y travaille fortement du septembre 1756 jusqu'au mars 1757. Les deux ouvrages vont coexister, et les pointillés (plutôt les citations des langues grecque et latine) faits par le professeur Constantin, personne moins érudite, vont être complétés par une personne qui signe I. C.

Cantemir rappelle dans la *Préface (Precuvântare ou Predoslovie)* des sollicitations de l'Académie de Berlin pour écrire une histoire des Roumains dès le début jusqu'au présent

[...] împinși și poftiți fiind de la unii priatani streini și mai cu de-adins de la însoțirea noastră carea iaste Academia științelor de Berlin, nu numai o dată sau de doao ori, ce de mai multe ori îndemnați și rugați fiind, pentru ca de începătură, neamul și vechimea moldovenilor, pre cât adevărul poștește, măcar cât de pre scurt să-i înștiințăm. Așijderea de lucrurile carile în vremile stăpânitorilor, din descălecatul Țării Moldovei cel vechiu până în vremile noastre s-or fi tâmplat, de starea și pusul locului ei, de aședzământul aerului, bilșugul pământului, ocolitul hotarălor și de altele, carile spre folosul vieții omenești caută; și încă și obiceiiele, legea, țerămoniile politicești și besericești și de alte carile spre orânduiala și cinsteșia omenească stăruiesc...

HRONICUL VECHIMEI A ROMANO-MOLDO-VLAHILOR: PRECUVÂNTARE
[fragment]:

Care hronic întâi iaste scris de Ureche vornicul, pînă la Aron vodă, cel ce-i zic cumplit. Iară de la Aron vodă pînă la Ștefăniță vodă iaste alcătuit de Miron Costin logofătul: însă într-amîndoi acești scriitori, multe și de triabă a să ști lucruri, carele la istoricii streini însămnate să află; ei (cu ce pricină nu putem ști) cu condeii trecîndule, noi la trupul și la locul său a le aduce ni-am nevoit. Cătră acestea oricîte la această istoriografie trebuitoare a fi am socotit; iară de alții sau de tot nepomenite, sau într-alt chip de cum adevărul poștește, abătute, sau și nu deplin, sau așeași de tot necunoscute au rămas: cu curată inimă giuruim (aducînd față și mărturiile de unde ne-am împrumutat), precum li-am aflat, așea fără adaos și fără scădere în privala și giudecata, nu numai a lor noștri, ce și a streinilor să le scoatem, iară giudețul în mîna și socoteala cititorului lăsînd, orice sentenție ar da, cu un suflet și cu voia a o priimi și a o suferi, gata sintem. Însă acestea toate, fiind de noi în limba lătinească scrise și alcătuite, socotit-am că cu strîmbătate, încă și cu păcat va fi, de lucrurile noastre, decia înainte, mai mult streinii decît ai noștri să știe. De care lucru acmu de iznoavă ostenînță luînd, din limba lătinească iarăși pre cea a noastră românească le prefacem. Slujască-să dară cu ostenînțele noastre ni-amul moldovenesc, și ca-ntr-o oglindă curată, chipul și statul; bătrînețele și cinstea neamului său privindu-și, îl sfătuiesc ca nu în trudele și singele moșilor strămoșilor săi să să mîndriască; ce în ce au scăzut din calea vredniciei, chiar înțelegînd, urma și bărbăția lor rîvnind, lipsele să-și pliniască și să-și aducă aminte că, precum o dată, așea tot acia bărbați sint, carii cu multul mai cu fericire au ținut cinsteși a muri, de cît cu chip de cinste și de bărbăția lor nevednic a trăi. [...] Arată-să greutatea aceștii Istorii Mărturisim și nu fără puțină tînguială ne cutremurăm de mare

și de nepurtat greuița, carea asupra-ne vine; căci mari stînci, în mijlocul drumului, ca neclătite stau; și multe, și înpletecite împidicături, înaintea pașilor ni să aruncă, carile și pașii înainte a-i muta ne opresc, și calea hronicului nostru slobod alerga, tare astupă; și ca troianii omeșilor de vivor și vicol în toate părțile spulbărați și aruncați, cărările cele mai denainte de alții călcate, atîta le acopăr și le ascund, cît nu fără mare frica primejdiii ne iaste; ca nu cumva pîrtea rătăcind și cărarea pe carea a merge am apucat, pierzînd, cursul Istoriei noastre, în adînci vîrtopi și neînblați codri de povață lipsit, să cadă, și așa la doritul popas și odihnă să nu putem agiunge. (Rosetti, Cazacu *et alli* 1971: 406-407)

En reprenant un thème des chroniqueurs de la Moldavie, l'ouvrage *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* présente le passé éloigné de notre peuple, l'origine commune de tous les Roumains. Toute l'oeuvre exprime une conception supérieure sur l'histoire que celle des chroniqueurs. Tandis que les chroniqueurs expliquaient le phénomène historique par la volonté divine, Cantemir considère l'histoire par la méthode de la causalité «Nici un lucru fără pricină să se facă nu se poate». Il affirme qu'on est les descendants d'un peuple qui a créé une civilisation et une culture classique.

Quand on a voulu établir une édition complète de l'ouvrage de Cantemir, la science a été obligée à faire de divers actions pour placer au fil du temps les oeuvres.

Ainsi, Dan Slușanschi, éditeur de la première partie du IX-ème volume de la série *d'Oeuvres complètes* qui inclut *De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus* et *Histoire Moldo-Vlachica*, la deuxième partie, étant réservée au *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, donnait raison à Marie Holban, membre important du groupe „cantemirolog” qui soutenait l'idée que *Descriptio Moldaviae* et *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* ont été «presque simultanément rappelés à la vie en mai-juillet 1714». (Cantemir, 1973: 8-12)

La dépendence du *Hronic* [le texte a été vérifié quatre fois, puisque plus on écrivait, plus «les idées de l'écrivain ont été clarifiées, établies, sont devenues plus élevées, plus fières » (Iorga, 1901: 409)] que *Histoire Moldo-Vlachica* a été vue par tous les chercheurs des oeuvres de Cantemir et on a observé des ressemblances entre les deux. P. P. Panaitescu qui a eu seulement la liste des chapitres de *Histoire* publiée par Gr. Tocilescu dans l'édition de 1901 du *Hronic* disait que le traité dans la langue roumaine semble être quatre fois plus grand que le brouillon latin, comptant le nombre des pages.

Il est vrai que le texte latin a offert entre trois cinquièmes et deux tiers du contenu de l'oeuvre écrite en roumain et qu'il a été la base du *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Au moment du naufrage sur la Mer Caspienne, de l'année 1722, on a perdu du plus une copie de l'*Histoire*.

De l'autre côte, P. P. Panaitescu n'était pas sûr de l'existence d'une forme latine complète du *Hronic* qui s'est perdu dans le naufrage quand ils ont disparu aussi d'autres oeuvres de l'auteur. (Panaitescu, 1958: 228-229)

L'écriture a été finie dans l'année 1722, l'année 1717 qui figure sur la page du titre illustrant probablement la date de la fin de la variante latine et qui a été transcrite d'un „diac” qui était «nedeplin știutoriul ortografiei românești». L'oeuvre ferait imprimer beaucoup plus tard, la copie préécrite par Gheorghe Săulescu d'après l'original du *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* serait imprimée à Iași grâce au métropolitain Veniamin Costache, en 1835. L'édition académique de l'oeuvre, publiée en 1901, sera faite d'après la copie du

manuscript autographe de Moscou, par G. G. Tocilescu. Celui-ci a soigné aussi la publication qui sera la base du tome VIII des Oeuvres du prince Dimitrie Cantemir, publiées par l'Académie Roumaine.

Plus tard, on a imprimé des éditions avec un contenu scientifique pour le grand public par D. Murărașu (Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Bucarest, édition Cartea Românească, collection Pagini Alese, 1943) et par Stela Toma (Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Bucarest, édition Albatros, collection Lyceum, 1981; Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, édition Minerva, Bucarest, 1999; Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, édition Albatros, Bucarest, 2003).

Istoria ca oglindă (slujească-se dară cu ostenițele noastre niamul moldovenesc și ca-ntr-o oglindă curate, chipul și statul, bătrânețele și cinstea neamului său privindu-și, îl sfătuiască ca nu în trudele și singele moșilor, strămoșilor săi să mândriască, ce în ce au scăzut din calea vredniciei chiar înțelegând, urma și bărbăția lor râvnind, lipsele să-și plinească și să-și aduce amente că, precum odată, așe acmu tot aciaa bărbate sînt, carii cu multul mai cu fericire au ținut cinsteși a muri, decât cu chip de cinste și de bărbăția lor nvrednic a trăi), istoria ca depozit de resurse vivificatoare și ca modalitate de închegare a propriei conștiințe, este una dintre marile teze ale Hronicului, teză foarte modernă, prin ale cărei prelevare și șlefuire migăloasă Cantemir sublimează o achiziție a istoriografiei românești din secolul al XVII-lea, căci, să nu uităm, ideea fusese explicit formulată de Miron Costin (în De neamul moldovenilor), nucleul ei nefiind străin nici analizelor întreprinse de stolnicul Constantin Cantacuzino. (Mazilu, 2000: 289-290)

Le désir de l'auteur était de rédiger le tout en *doaa tomuri*:

Deci tomul întâi să să numească Hronicul a vechimei Romano-Moldovlahii, carile, începând de la descălecatul Dachii, cu romani, adecă de la Traian Marele Împărat și de la anul Domnului și Mântuitorului nostrum Iisus Hristos 107, cursul istoriei până după prada lui Batie, hanul tătărăsc, și până la înturnarea lui Dragoș Vodă în Țara Moldavii și lui Radul Vodă Negrul în Țara Munteniască, carea s-au tâmplat pre anul de la Hristos 1274, duce... (Mazilu, 2001: 291)

Le premier tome comprend dix livres qui illustrent les scènes importantes de l'occupation de Dacia par les Romains jusqu'à la deuxième fondation, suivies dans une ordre chronologique bien déterminée.

Les autres informations qui ne correspondaient pas aux objectifs du premier tome ont été structurées au cadre de la partie *Prolegomene*, composée à son tour de trois livres qui apportent des renseignements sur les daces, la région de Dacia, les Romains et leur position contre les faux éléments qui circulaient à ce moment-là concernant l'origine et la formation du peuple roumain.

Pour rédiger cette grande oeuvre, Cantemir a étudié plusieurs sources antiques, grecques, latines, byzantines, européennes medievales (de l'espace occidentale de l'oeuvre, spécialement slave), les chroniques persanes, arabes, turques, les sources narratives roumaines, les sciences complémentaires à la histoire (épigraphie, numismatique).

Toutefois, toutes ces sources ne reflètent pas entièrement la biographie utilisée par l'auteur.

Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor c'est un livre «d'affirmation, de défense et d'illustration des grandes vérités liées à la naissance du peuple roumain; est le livre de la restitution d'une dignité sérieuse.» (Mazilu, 2001: 267)

Romano-moldo-vlahii représentent une des premières synthèses européennes, et leur ancienneté et leur pureté assurent un statut prioritaire parmi les autres peuples du continent.

Nu din glogodzala a nașteri de strânsură să fie scornit, ce din cetățeni romani, din ostași veterani și din marile familii să să fie ales. Apoi din buni și tari romano-moldo-vlahi, din buni și tari părinți romani născându-să, a singelui curățenie și a niamului evghenie, nestrucată și nebetejită să fie ferit, precum și până astăzi tot așa o fersc.

Le texte de l'oeuvre est strictement composé, d'après des règles de la rhétorique (on n'oublie pas que Dimitrie Cantemir a été un grand admirateur de la formule classique „ars bene dicendi”). En plus, il n'est pas tellement facile du point de vue de la langue, c'est pourquoi le lecteur contemporain n'est pas attiré vers son analyse profonde.

Ainsi, le texte sollicite le lecteur, comme dans le cas de *Istoria hieroglifica*, la lecture «doit aller au-delà de la grille de certains modèles syntaxique et correctement décoder le message, une lecture de résistance capable de combattre l'atténuation (superficielle ou non), produite par des pages difficiles.» (*ibidem*: 297)

Bibliographie

- Cantemir, Dimitrie, *Descriptio Moldaviae*, Édition de l'Académie, Bucarest, 1973;
Cantemir, Dimitrie, *Hronicul vechimei a romana-moldo-vlahilor*, Édition Albatros, Bucarest, 2003;
Georgiu, Grigore, *L'histoire de la culture roumaine moderne*, Édition Comunicare.ro, Bucarest, 2002;
Iorga, Nicolae, *L'histoire de la littérature roumaine au XVIII-e siècle*, Édition Minerva, Bucarest, 1901;
Mazilu, Dan, Horia, *Réalisant la littérature roumaine ancienne*, Édition de l'Université, Bucarest, 2000;
Mazilu, Dan, Horia, *Une Dracula que l'Occident a perdu*, Édition Fleur de cadeaux, Bucarest, 2001;
Panaitescu, P., P., *Dimitrie Cantemir*, Édition de l'Académie, Bucarest, 1958;
Popovici, D., *Études littéraires, I, La littérature roumaine în epoca luminilor*, Édition Dacia, Cluj, 1972;
Rosetti, Al., Cazacu, B., Onu, L., *L'histoire de la langue roumaine*, Bucarest, 1971